

הרב ישראל דנדרוביץ

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך יצ"ו

סימני זיהוי של אליהו הנביא

כיצד נדע שאליהו הנביא הוא העומד לפנינו ולא מנקה הארובות? אזור-עור קשור במותניו או בצווארו? מה רוחבה ומה כתוב עליה? (אגב, מהיכן הוא אזור-עור זה?), מי הוא הרץ אחריו ואינו יכול להשיגו? גוון עור פניו וצבע שערותיו, גובהו, לבושו, דיבוריו, התנהגותו ואופן דרישת שלומו - כסימנים מובהקים במהרה יבוא אלינו

פנים מפוחמות...

מעשה בהרה"ק בעל ישמח משה זי"ע שהביאו לפניו אברך אחד שנכנסה בו רוח שמות. אותו אברך דימה בנפשו שזוכה הוא לגילוי אליהו. רכן אליו הישמח משה ושאלו בקול רך: "מה אתה סבור, האם אני זוכה לגילוי אליהו?". נענע לו האברך בראשו והשיבו: "בוודאי - אם אני זוכה, רבינו לא כל שכן?!"

אם כך, חזר הישמח משה ושאלו: "אמור נא לי, אליהו הנביא מה מראהו, האם לבוש שחורים הוא?". הבין האברך כי זה אכן לבושו של אליהו, והשיב בפסקנות: "אכן כך, לבוש הוא שחורים מכף רגל ועד ראש!". המשיך הישמח משה ושאלו: "וכובע מחודר על ראשו?" - "כן" השיבו האברך. - "ופניו מפוחמים?" - "הן"; - "וסולם ומטאטא על גבו?" - "וודאי!"

נתחייך הרבי ואמר לאברך: "אם כך - לא את אליהו הנביא ראית כי אם מנקה הארובות...". (ספר 'חסידים מספרים' לרי"ל לוין, ח"ב אות ס).

ומילתא אלבישיהו יקירא להעתיק כאן מתוך אגרת בכתיבת יד קדשו של הרה"ק רבי יעקב לייזער מפשעוורסק, (הנדפסת בשלמותה בתוך ספר הזכרון 'זכרון יהושע', בהוצאת מכון שפתי צדיקים), אשר סיפר כיוצא בזה על הרה"ק רבי נפתלי מראפשיץ זי"ע:

"ודרך אגב אכתוב לכבודכם מילתא דבדיחותא, שהיה איש פשוט שהתפאר בעצמו שזכה לגילוי אליהו. ובא לפני רבינו מראפשיץ זצ"ל. ואמר לו רבינו: אפשר זה האיש שראית היה איש גבוה? והשיב: יא יא [=כן כן]. וזה האיש היה חושב שרבינו מצייר דמות של אליהו הנביא. אחר כך שאל אותו: הכובע היה הולך על צדו. השיב: יא יא. סולם על כתפו - יא יא. שחרורית על פניו וידיו - יא יא. מטלטל בעצים על צידו - יא יא. אמר לו רבינו זי"ע: א: אזי מאקי געווען דער קיימען קעהרער [=אכן היה זה גורף הארובות]."

שוב היה מעשה בהגה"ק רבי ברוך מגארליץ זצ"ל אשר חריף וממולח היה ולא סבל את הפתאים וחסרי הדעת. בייחוד לא סבל את אותם חסידים שומים אשר מדמים כי הם בעלי מדרגה, והיה עוקצם על כך בדברי חידודין. פעם הגיעה אל אוזניו השמועה כי חסיד פלוני מתפאר באזני חבריו כי יש לו גילוי אליהו בחלומו. קרא רבי ברוך אל אברך

אחד מחסידיו, בחור בן-חיל, וציוה עליו להשחיר את פניו וללבוש את בגדי מנקה הארובות, ובכך לבוא באמצע הלילה אל אותו חסיד המתרברב ש'אליהו- הנביא' בא אליו בחלומו. הבחור כמובן עשה כן, ולהתרגשותו של החסיד על חזונו הפלאי לא היה גבול.

וידעי למחרת ותהום כל העיר, החסיד לא יכול היה להתאפק וסיפר לכולם על עלייתו במדרגה: הפעם כבר לא נראה אליו אליהו בחלום - אלא בהקיץ ממש! או-או התיר רבי ברוך לאותו בחור לחשוף את המהתלה ולספר כי הוא ולא אחר אשר התגלה אליו בבגדי מנקה הארובות... (ספר 'מגדולי החסידות' לרא"י ברומברג, בית צאנו עמוד קסו).

כדי שלא נתפש בקלקלתנו, לכל נטעה אף אנו על מנקה הארובות כאילו הוא אליהו הנביא; או לחילופין נפגוש באליהו הנביא ונחמיץ את הידיעה כי זכינו לגילוי, ראינו לנכון ללקט מפי ספרים וסופרים כמה וכמה עצות שניתנו מפי חכמים יודעי דבר אודות האפשרות לדעת על אליהו הנביא כי הוא זה.

דילמא יוסף שירא

את מאמרינו זה יש ברצוני לפתוח דווקא בסיפור שלא פוענח, ועד עצם היום הזה לא ידוע האם גיבור הסיפור היה אליהו הנביא או שמא שד... - וסיפור זה הוא סיפור חז"ל המפורש במסכת עירובין (מג א):

"הני שב שמעתא דאיתאמרן בצפרא בשבתא קמיה דרב חסדא בסורא, כהדי פניא בשבתא קמיה דרבא בפומבדיתא. מאן אמרינהו? לאו אליהו אמרינהו? אלמא: אין תחומין למעלה מעשרה - לא, דלמא יוסף שירא אמרינהו."

הגמרא משערת בתחילה כי מדובר בשמועות שנאמרו מפיו של אליהו הנביא (-) כך כוונת הגמרא לפי פשוטו. ברם עיין במאירי שכתב כי אליהו היינו אדם כשר וחשוב) אולם היא תיכף מיד מעלה גם את האפשרות כי לא היה זה אליהו אלא שד שאמר זאת...

הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זצ"ל בספרו 'פרי צדיק' (פרשת וישב, אות ה) כבר דן כיצד ייתכן ספק שכזה אצל החכמים, והלוא אם נתגלה להם אליהו הנביא, בוודאי היו מכירים בו אם הוא אליהו הנביא או שד. עיין שם מה שביאר בזה כי אכן לא ראו בעיניהם את אומר השמועה, ומשכך לא יכלו לזהותו.

תהיה סיבת חוסר הזיהוי אשר תהיה, אולם לנו חשובה הידיעה הבסיסית כי ברור היה לו להכהן מלובלין שאילו היו חכמי ישראל רואים את אומר השמועה הרי שבוודאי הם היו מכירים ויודעים אם אליהו הנביא הוא זה העומד לפניהם או שמא אינו אלא שד.

מי יבוא בסוד קדושים ומי יידע כיצד חכמינו הראשונים כמלאכים היו מכירים באליהו הנביא. אלא שמחמת שלדורי-דורות נמשכה תופעה זו של גילוי אליהו הנביא, וכמו שכבר כתבו רבותינו הרשב"א והריטב"א במסכת בבא בתרא (קכא ב): **"אבל אליהו עדיין הוא בעולם ונראה לראוין לו"**, הרי שבנותן טעם לשבח הוא לאסוף ולכנס לפונדק אחד

את כל סימני הויהו של אליהו הנביא, למען יהיה כל אדם מוכן ומוזמן להכיר על פיהם האמנם אליהו הנביא הוא זה העומד לפניו.

איש בעל שער ואזור עור

סימן הויהו הראשון של אליהו הנביא מפורש למעשה בספר מלכים (ב' א ג-ח):

"וּמִלְאָךְ ה' דָּבַר אֶל אֱלִיָּה תַּתְּשָׁבִי קוֹם עֲלֶה לְקִרְאָת מְלָאכִי מִלְּךָ שְׁמְרוּן וְדַבֵּר אֲלֵהֶם... וַיָּשׁוּבוּ הַמְּלָאכִים אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אֵלֵיהֶם מַה זֶה שָׂכַתָּם. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ עָלָה לְקִרְאָתוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלֵינוּ... וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם מֶה מִשְׁפַּט הָאִישׁ אֲשֶׁר עָלָה לְקִרְאָתְכֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אִישׁ בָּעַל שַׁעַר וְאֹזֶר עוֹר וְאֹזֶר כְּמִתְנִיּוֹ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו תַּתְּשָׁבִי הוּא."

אֱלִיָּהוּ הנביא פקד על שליחי המלך אחזיה כי יאמרו למלכם את דבר ה'. התעניין המלך אצל המלכים על טיבו של אותו אדם ששלחם אליו, ומשאמרו לו כי הוא 'איש בעל שער ואזור עור ואזור במתניו', קבע כי ודאי שאליהו הנביא הוא זה.

דָּבַר זה היה בחיי אליהו הנביא עלי אדמות בעולם הזה, או-אז פשוט הדבר כי סימן ויהווי היה אכן על ידי מראהו ומראה בגדיו. אולם סימן זיהוי זה אף נקבע לדורות, ובמהלך ההיסטוריה אנו מוצאים כי דרכו של אליהו הנביא הוא להתגלות במראה זה של איש בעל שער ואזור עור ואזור במתניו.

סיפורו המופלא של רבי אברהם טרייוויש צרפתי

לִפְנֵי למעלה מחמש מאות שנה, בעיר רוביקין שבמדינת איטליא, כליל שבת פרשת בשלח שנת ר"ג, חלם החכם רבי אברהם טרייוויש צרפתי חלום מופלא לפיו הוא מצוי בעליית הגג של בית המדרש בו היה רגיל ללמוד וללמד, והנה 'אדם זקן מאוד ובעל זקן לבן בשערות ארוכות' נגלה אליו, ומשוחח עמו בדברי תורה.

משוכנע היה רבי אברהם צרפתי כי אין אותו זקן כי אם לא אחר מאשר אליהו הנביא, אשר נגלה אליו בחלומו בזכות היותו מצאצאי רבינו רש"י הקדוש. ולימים הוא אף מצא הוכחה כי אכן היה זה אליהו הנביא ולא אחר, וזאת על בסיס סיפור דומה אשר התרחש עם אחד מרבתינו הראשונים, רבינו אפרים.

את סיפורו המפתיע הוא מספר בהרחבה יתירה בפתח ספרו 'ברכת אברהם' (וויניציא שי"ב), אשר יצא לאור בהסכמת רבינו מרן הבית יוסף שהעיד עליו: "ראיתי אלוקים אחד קדוש מדבר". כבר בשער הספר אנו קוראים את קיצור המעשה: "מה טוב חלקו ומה נעים גורלו כי נגלה אליו בדברי תורה אליהו ז"ל בחלום, בלשון הקודש כנופך ספיר ויהלום, וקרא אליו בבחרותו ויאמר בני, תשובתך אל שאלתי אל תעלים ממני".

מיד בתחילת הספר מגולל המחבר בעצמו את כל השתלשלות המעשה בו נגלה אליו אליהו הנביא:

"לזכר טוב, זכרון לפני ה' ולזכרון לבני ישראל ולסימן טוב, שנת ר"ן, נ"ר ה' נשמת אדם. הייתי מלמד תלמידים בעיר רוביק"ו ורחוקה מהעיר המהדורה פיראד"א במהלך יום. אז הייתי בן עשרים שנה. נראה אלי בחלום בליל שבת בפרשת בשלח, איך הייתי בעלייה אחת והיא בית ממש על גבי בית המדרש אשר הייתי לומד ומלמד בתוכו, שהיה בית המדרש שלי באמת ובאמונה בעלייה על בית תחתון. ונראה אלי בחלומי, שהיתה עלייה על גבי עלייה, דהיינו תחתיים שניים ושלישים. והייתי יושב בחלומי בעלייה העליונה על ספסל ולפני שלחן ערוך, והייתי יושב בראש הספסל אצל ראש השלחן בצד דרום, כי היה השלחן ארכו בין דרום לצפון, וכנגדי מצד מזרח היה ספסל אחר אצל השלחן, והספסלין ארכו כאורך השלחן, ושם כנגדי יושב על ראש הספסל האחר אצל ראש השלחן אדם זקן מאד ובעל זקן לבן כשערות ארוכות, ואחוריו היה סמוך לכותל, והיה הכותל ההוא לצד מזרח, אורך הכותל בין דרום לצפון כמו שהיו השלחן והספסלים בין דרום לצפון כנוכח, לפני הזקן המהודר כנגד פני.

וישאלני הזקן ויאמר אלי בזה הלשון הקדש באהבה באהבת האב אל הבן, ויאמר: בן, מי היה גדול בנביאים... אמרתי אליו גם אני בלשון הקודש... ושתק הזקן וקבל תשובתי בשמחה. אחר הדברים האלה היה דבר ה' אלי אברהם במחזה לאמור כי תשובתי אמיתית...

וכל ימי אמרתי בדעתי כי אותו הזקן הנזכר אשר ראיתי בחלום ודבר עמי ואני עמו הדברים הנזכרים היה אליהו הנביא זכור לטוב, שנגלה אלי בחלום בזכות אבותי הקדושים ז"ל, כי מורע המאור הגדול רש"י ז"ל אנחנו.

בעל שער בסימניו

עד כאן אין זו אלא השערה בעלמא. רבי אברהם טריוויש צרפתי שיער כאמור כי אותו זקן שנגלה אליו בחלומי היה אליהו הנביא, וכל ימיו היה אומר כן. וזכות גדולה זו שנפלה בחלקו - הסביר - היא להיותו נכדו של רש"י הקדוש 'פרשנדטא', כי אשריהם הצדיקים, לא דיין שזוכין לעצמן אלא שזוכין לבניהן ולבני בניהן עד סוף כל הדורות.

והאמת תאמר כי בשופי היינו סומכים על השערתו גרידא, אלא שרבי אברהם עוד הוסיף והביא ראיה מהימנא כי אכן הוא אליהו הנביא ולא אחר זולתו, מצורתו של אותו אדם בדמות זקן בעל שיבה ובעל שיער, ובהתאם למעשה שהיה עם אחד מרבתינו הראשונים רבינו אפרים מרגנשבורג. וכך כותב רבי אברהם בהמשך דבריו:

"אחר כך מצאתי בתשובות מהר"מ ז"ל שכתב בסימן שכ"ח וזה לשונו: 'מצאתי בשם הר"ר ברוך שספר שפעם אחת אכל רבינו אפרים ז"ל מדג שקורין בורבומא, ובלילה נראה לו זקן אחד בעל שיבה ובעל שיער וחדר פנים ומגודל זקן, והביא לו קופה שרצים ואמר לו קום אכול, ונרתע מאד, ואמר לו והלא שרצים הם, אמר לו כך אלו מותרין כמו אותם שאכלת היום. ובחקיצו ידע כי אליהו ז"ל נגלה לו, ומחיוסם ההוא והלאה פירש מהם, עכ"ל.

ואני אברהם מריכיש צרפתי כשמצאתי זאת התשובה שנגלה בחלום אליהו זכור לטוב לרבינו אפרים ז"ל בדמות זקן בעל שיבה ובעל שער אמרתי אם כן חזקן שנראה אלי בחלום בעל שיבה ובעל שער בודאי היה אליהו הנביא זכור לטוב.

דר"ש רבי אברהם בגזירה שווה: אם גם לו וגם לרבינו אפרים נתגלה דמות זקן בעל שיבה ובעל שער, הרי שאם אצל רבינו אפרים היה זה אליהו הנביא, וראי שכן הוא אצלו.

אליהו הנביא אצל רבינו אפרים מרגשבורג

אפס כי המקורות הקדומים למעשה זה של רבינו אפרים כלל אינם אומרים שהיה זה אליהו הנביא שבא בחלום אל רבינו אפרים. וכך מצאנו בספר אור זרוע (פסקי ע"ז

סימן ר):

"ואני המחבר שמעתי מפי הקדוש רבינו יהודה חסיד זצ"ל שאמר בלשון הזה, שכל מי שיאכל בלכותא לא יזכה לאכול לויתן. ולמעשה שנשאל אמר וכן שמעתי על האמת שרבינו אפרים בר יצחק זצ"ל מריגשבורק פעם אחת התיר אותם וכו' בלילה הביאו לפניו בחלום קערה מליאה שרצים לאוכלם ובעם על המביא. ואמר לו למה אתה כועס הלא אתה הוא המתיר. ובעם על בעל החלום שכך אמר לו. ומתוך כך הקיץ ונזכר שהתיר בלכותא בו ביום. מיד עמד ממטתו ושיבר כל קדירות וקערות שאכלו בהם וכל הפורש מלאוכלם ינחו לו ברכות על ראשו".

וממנו העתיק בעל הגהות אשרי (ע"ז פ"ב אות מא):

"רשב"ם כתב בשם רבינו שלמה דהיינו דג מהור שקורין בורביט"א ור' יהודה חסיד אמר כל מי שיאכל בורכותא לא יזכה לאכול לויתן ופעם אחת התירו רבינו אפרים ואמרו לו בחלום שהתיר שרצים וחזר בו ואסרו וכל הפוסק מלאכלו ינחו ברכות על ראשו".

המקור אותו מזכיר רבי אברהם מריכיש הוא 'מצאתי בתשובות מהר"ם ז"ל שכתב בסימן שכ"ח, כשכוונתו לתשובותיו של מהר"ם מרוטנבורג, ואילו אני לא מצאתי בתשובותיו הערוכות, כי אם אצל תלמידו ר' שמשון ב"ר צדוק אשר כתב זאת בספרו תשב"ץ קטן (סימן שג):

"מצאתי בשם רבינו ברוך שסיפר שפעם אחת אכל רבינו אפרים ז"ל מרג שקורין בורבט"א ובלילה נראה לו זקן אחד בעל שיבה ובעל שער וחדר פנים ומגדל זקן וחביא לו קופה מלאה שרצים. ואמר לו קום אכול ונרתע מאד א"ל והלא שרצים הם אמר לו כך אלו מותרים כמו השרצים שאכלת היום. בהקיצו ידע שאליהו זכור לטוב נגלה אליו ומחיום וחלאת פירש מהם".

הרי שהמקורות הראשונים לסיפור זה כלל לא הכירו את הסיום שלו, ולפיו היה זה אליהו הנביא. ולא אמרו אלא 'בעל החלום' וכלום לא יותר.

לא זו בלבד, אלא שהגאון רבי שמואל לנדא, בנו של בעל 'נודע ביהודה', סובר כי חלום זה הכל הוא ואין בו ממש. וכך הוא כותב בתשובתו המצויה בספר אביו (מהדור"ת יו"ד סי' ל):

"אני אומר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין ומעולם לא שמעתי להוכיח דין מבעל החלומות הזה וחלומות שוא ידברון. ואם שרבינו אפרים ז"ל היה צדיק וחסיד גדול והיה חושש לחלומיו שנאמר לו בחלום שהתיר השרץ והיה חושש פן יש ממש בדבר והיה תולה זה על שהתיר דג ברבומא מ"מ אם היה מתאמת לר' אפרים שיש לדג זה קשקשים כמו שנתאמת הדבר לבעלי התוספות היה תולה פתרון חלומיו על ענין אחר שהיה מתיר והיה חושש לו אבל להביא ראיה מחלום יעוף הכל הוא אין בו ממש. ואני שואל למעלתו למה לא בא בעל החלום הזה לשאר בעלי התוס' ולר"ת ולגדולי הפוסקים אשר התירו ברבומא ולגלות להם לחיות נראה מה יהיה חלומותיו".

ועוד רבות יש להאריך בזה, מה גם שהגאון רבי שמואל לנדא עצמו מתייחס בחיוביות לדברי חלומות, כמבואר בארוכה בספרו שו"ת שיבת ציון (סי' נב), ותן לחכם ויחכם עוד.

כך שה'גזירה-שוה' שדרש רבי אברהם מריוויש צרפתי, לא ברור אם יש לה על מה שתסמוך, הן בכללות הסיפור של רבינו אפרים והן בפרט זה שאליו הנביא הוא אשר נתגלה אליו, ומי כהחכם ויודע פשר דבר.

ההוא סבא

ראוי להבחין שאחד הסימנים הבולטים בסיפור על רבינו אפרים ובתיאורו של רבי אברהם מריוויש הוא היות אליהו הנביא זקן ובא בימים. אמנם בפסוק אינו מובא סימן זה (נאמר 'איש בעל שער' - אך לא מוזכר שהוא בעל שער שיבה!) אולם בדברי חז"ל אנו מוצאים כמה וכמה פעמים את אליהו הנביא מתגלה בדמות אדם זקן. כך למשל אמרו בפסיקתא דרב כהנא (פיסקא יא - ויהי בשלח): "חד זמן אתא אליהו זכור לטוב לגביה בדמות סב חד...", וכן מצאנו במקומות נוספים.

עד כדי כך שרבותינו בעלי התוספות הביאו שיטה כי בכל מקום בו נאמר בדברי חז"ל 'ההוא סבא' הכוונה היא לאליהו הנביא! וכך אמרו (חולין ו א ד"ה אשכחיה): "יש מפרשים דכל מקום שהוא מזכיר ההוא סבא הוא אליהו". ואם כי בעלי התוספות אינם מסכימים עם שיטה זו שבכל מקום ללא יוצא מן הכלל הוא אכן כך, אבל ברור שלעצם העניין יש מקום לומר כי ההוא סבא היינו אליהו, וזאת אכן מפני שהוא מתגלה בדמות זקן וישיש.

ומילתא אגב אורחא אשמעינן, דהנה כדוגמת התגלות אליהו במראה 'ההוא סבא', מצאנוהו מתגלה גם כישמעאלי - 'ההוא מיעא'. וראה בספר זרע ברך (פרשת ויקח): "ידוע מספר הזוהר וכן נמצא בתוס' דכל מקום שנאמר בגמ' ההוא מיעא היינו אליהו הנביא דאידימי ליה בדמות מיעא". ועיין בספר הנפלא 'מגדים חדשים' (ברכות ו ב)

מה שציין בעניין זה. עוד ראה במכתבי קודש של הרה"ק הפני מנחם שגדפסו בקובץ אור ישראל (גליון ז).

ודבר חידוש ראיתי בשם הרה"ק מנאסויד שהמנהג לשתות את משקה ה'טעה' במוצאי שבת - כחמין במוצאי שבת מלוגמא, הוא לזכר אליהו הנביא, הקרוי 'טייעא'! ובהתאם למנהגם של ישראל (עליו ראה בהמשך מאמרינו זה) להזכיר את אליהו הנביא במוצאי שבת (זמירות לשב"ק 'עטרת יהושע' סדר מוצ"ש אות שסא).

ובלל גדול נתן לנו הגאון רבי יצחק למפורנטי ז"ל בספרו הגדול 'פחד יצחק' (אות ה - ההוא סבא) שכל היכא שלא היה זכות לנגלים לא היה אליהו מתגלה אליהם בדמותו ממש אלא כסבא או כטייעא. ואילו הרה"ק הרבי ר' צבי אלימלך מדינוב זי"ע כותב בספרו 'מגיד תעלומה' (ברכות ג א): "קרא לאליהו זכור לטוב שאין מזכירין שמו בפירוש רק לטובה, משא"כ בשנוכר במקום שאינו לטובה אין מזכירין שמו בפירוש רק ההוא סבא או ההוא טייעא, נ"ל".

אלא שלא נרחיב בזה לפי שלא באנו להרחיב בכל אותם אותם האופנים בהם יכול אליהו הנביא להיראות, שהרי בדברי חז"ל מצאנו אופנים שונים לצורת מראהו, כי אם לפרש את אותם הסימנים לפיהם ניתן לזהות כי הוא ולא אחר.

אזור במתניו או בצוארו

סימן זיהוי נוסף לאליהו הנביא, שלא הוזכר בתיאורים האחרונים, והוא דווקא מובא בפסוק, הוא היות 'אזור עור אזור במתניו'. סימן מובהק הוא בחזונו החיצוני של אליהו הוא היותו חוגר על מותניו חגורת עור! אולם למרבה הפלא מתברר כי פעמים אין אליהו הנביא אזור את אזור העור על מותניו - כי אם דווקא על צווארו...! וזאת כאשר הוא הולך לרפאות חולים.

ובך העיד הרה"ק החידושי הרי"ם מגור זי"ע בשולי סיפור מופלא אותו הוא סיפר על ימי ילדותו שלו (ספר 'מאיר עיני הגולה' אות יח):

"פעם אחת בחיותו כבר בן ג' שנים, כאשר חזרה אמו עמו מקאזנין למאגנישוב, נחלה הילד באם הדרך והשיג חום רב, וכוחו נחלש מאוד. ואמו נשאה אותו על ידיה בערך מחלך פרסה, ונתיינעה מאוד, וישבה על אבן א' לנות. ובכתה בכי רב, כי התבוננה על מחלתו שנתגברה מאוד, וילד שעשועים שלה הנהו בסכנה עצומה.

והנה עבר שם בדרך איש אחד, מראהו על פי לבושו כאיש אשכנזי, ובצוארו היה תלוי אמתחת הנקרא ריזע בייטעל. ושאל אותה: מדוע תבכי. וסיפרה לו צרתה. אמר: אני אתן תרופה להילד שייטב לו תיכף. ולקח מכיס בגדו בקבוק אחד ושפך מתוכו איזה טיפות על חתיכת נופת והאכיל זה להילד, ותיכף נחפץ מראהו לטוב והחמימות נפסק ממנו. והלכה עם הילד לעיר מאגנישוב לביתה, וגם האשכנזי הלך עמה יחד. ובבואם לשם סיפרה האשה הפלא, ותהום כל העיר כי בבית הרב נמצא

רופא אומן מפליא לעשות. ובאו כמה חולים לשם, להתרפאות אצלו. והנה פתאום נעלם האיש מעיני כולם ואיננו.

ורבינו זצ"ל בימי גדלותו סיפר פעם אחת מעשה הנ"ל ואמר בזה הלשון: האיש האשכנזי ההוא היה אליהו הנביא. והטעם שאבי הרב ז"ל לא הכיר בו, יען כי דרכו של אליהו להיות האזור עור כמתניו אבל לפעמים לצורך רפואת חולה האזור הוא בצוארו, עכל"ק".

חשוב לציין שבספר 'שבחי צדיקים' (ציטין. ווארשא תרמ"ג, עמוד 52) הביא מפי החסיד ר' יואל ווארקעס (=מהעיר ווארקא) שהוא שמע את סיפור זה מאם רבינו, הרבנית חיה שרה [רוטנברג] ע"ה.

מהיכן יש לאליהו את אזור העור?

אגב אורחא, מה מקורו של אותו 'אזור עור' שאליהו הנביא חוגר כמתניו (או בצווארו - בהליכת לרפואת חולים)? חז"ל מספרים כי הוא נעשה מעורו של האיל של עקידת יצחק, וכמו שאמרו בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל): "רבי חנניא בן דוסא אומר: אותו האיל שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה... עורו של איל הוא אזור מתניו של אליהו ז"ל".

ומסביר הרמ"ע מפאנו בספרו 'עשרה מאמרות' (חקור דין ח"ד פ' יט) שאליהו הנביא זכה בזה, לפי שהוא היה הכהן שהקריב לאברהם את האיל הנאחו בסבך, ולפיכך אמרה תורה כי עור העולה לו יהיה.

ויש להעיר על בעל 'מעבר יבוק' (שפתי צדק פרק כו) אשר כתב זאת מדנפשיה: "והאזור שהיה לבוש, אפשר כי היה מעורו של איל של עקידת יצחק, כדי להזכיר זכות אבות לעולם", ולא הזכיר כי מפורש כן בדברי חז"ל בפרקי דרבי אליעזר.

לובש בגדי כהן הדיוט

עוד ידיעה נכבדה הקשורה לבגדיו של אליהו הנביא, מצאנו בדיון ייחודי על בגדי הכהונה בהם הוא נראה לבוש בעת הקריבו את הקרבנות בעולמות העליונים בזמן הזה. על עניין זה הקדשנו בעז"ה מאמר רחב בפני עצמו ובו ביררנו את נושא הקרבנות הללו, ואילו כאן לא הבאנו כי אם הנוגע לנידון דיון - מלבושיו של אליהו הנביא.

את שורש הדברים שמקורם טהור מצוי בדברי חז"ל, הביא רבינו הרמ"ע מפאנו, בספרו 'עשרה מאמרות' (מאמר אם כל חי ח"ג סימן כג):

"ואמרו עליו [-על אליהו הנביא] שהוא מקריב תמידין בבית המקדש אף על פי שהוא שמם שהרי בקדושתו עומד".

ובהקשר לכך מספר נכדו הגה"ק בעל 'יטב לב' זצ"ל בספרו על התורה (פרשת אמור):

"ומקובלני ממוזל"ה בעל המחבר ספר ישמח משה ותשובת השיב משה, כי פעם אחת אחר שסיים תפילת שמונה עשרה עלה בלבו להתפלל לראות הדבר

הנ"ל האמור ב'עשרה מאמרות', ועם לבבו אמר אולי קיימא לי שעתא ואזכה לראותו, ותיכף התפלל על זה, ומילא ה' שאלתו וראה עין בעין את אליהו הנביא מלוכש בבגדי כהונה עומד ומקריב התמיד בסדרו. ודבריו הללו נודעו לרבים".

ובתוספת פרטים חשובים הביא את הדברים בקונטרס 'תהלה למושה' (הנדפס בתחילת ספר

ישמח משה על הנ"ך. ד"ה הן אמת):

"וכאשר עובדא ידענו אשר פעם אחת כאשר גמר תפילתו, תפילת שמונה עשרה, נפל במחשבתו המאמר מהספר הקדוש 'עשרה מאמרות' שכתב שאליו הנביא מקריב תמיד בבית המקדש, והעמיק במחשבתו מדוע ולמה נפל זאת במחשבתו ונוכח מזה המאמר של ה'עשרה מאמרות', אולי עתה עת רצון להתפלל לזכות לראות זה. ותיכף התפלל להבורא ית"ש שיזכה לראותו איך הוא עומד ומקריב. וה' מלא תפלתו ובקשתו וזכה לראותו.

וישמעתי מפי אדמו"ח שלאחר שסיפר לו העניין הזה, שאלהו אם היה אליהו מלוכש בשעת הקרבה בשמונה בגדים ככה גדול או בארבע בגדים ככה הדיוט. והשיב לו: רק בארבע".

בעל השמועה מספר איפוא שהישמח משה עצמו נשאל אודות בגדי אליהו הנביא אותם הוא לובש בעת עבודת הקרבנות, והוא אשר העיד ממראה עיניו כי אליהו הנביא לובש את ארבעת בגדי כהן הדיוט.

אולם למעשה, אין לפרט זה כל משמעות לעיקר נשוא מאמרינו, שכן את בגדי הכהונה אין אליהו הנביא לובש אלא בעולמות העליונים, בעת עבודת הקרבת הקרבנות.

פניו כאיש אשר נגד השמש חצי שעה

וראו זה חדש אשר מצאתי כי הגאון רבי אליהו הכהן האיתמרי מאיזמיר ז"ל, בעל 'שבט מוסר', בספרו 'מנחת אליהו' (שאלוניקי תקפ"ד, פרק ד) האריך בכמה וכמה דברי פלא הקשורים לגידון דידן של סימני אליהו הנביא, וביניהם הוא מספר אודות איש נאמן אשר אף הוא תיאר את אליהו הנביא:

"גם ראיתי לאיש חסיד ישר ונאמן שהיה נראה לו אליהו ז"ל והיה מגלי ליה רזין עילאין, ואמר שאליו ממוצע בקומתו, לא לבן ולא שחור, אלא פניו כאיש אשר נגד השמש חצי שעה - שנשחר פניו, והוא זקן בעל שיער, וחגור לו - זרת רחבו. וכתוב סביב החגור שכעה שמות הקודש, שהם: א'ל ש'די א'דני ה'ויה א'היה א'להים צ'כאות. גם ראה כתוב בו 'בן פורת יוסף בן פורת עלי עין'. ולא ידעתי מעם הפסוק הזה שהיה כתוב בו".

אותו אדם, שרבי אליהו הכהן מאמינו ומעיד עליו כי הוא אדם ישר, מתאר לנו בעדות ראיה את סימני הוזהו של אליהו הנביא. ראשית יש כאן את הסימנים שכבר שמענו עליהם, זקן ובעל שיער ואזור כמתניו. אולם כאן נוסף לנו גם הכיתובים המתנוססים על החגורה: שמות ה' ופסוק 'בן פורת יוסף'.

בדרך אנב: רבי אליהו הכהן מעיר כאן כי הוא אינו יודע את המעם לפיו פסוק זה של 'בן פורת יוסף' כתוב על חגורו של אליהו הנביא. ועל כך יצוין שבספרים הקדושים מבואר הקשר המצוי בין יוסף הצדיק לאליהו הנביא, עד שאמרו (ראה ספר 'שפתי צדיקים' פרשת ויצא) כי 'בלתי אפשר שיושלם מדת יוסף עד שיבא אליהו ז"ל ויתקן חלקו'. ויש עמדי להוסיף כי פסוק זה שייך במיוחד לאליהו הנביא, שהרי 'בן' עולה בגימטריא 'אליהו' - חושבנא דדין כחושבנא דדין.

ועוד ממשך אותו 'איש חסיד ישר ונאמן' ונותן לנו סימנים חדשים על צורתו של אליהו, אשר לא שמענום עד כה מאף מקור: אליהו הנביא ממוצע בגובהו, ומראה עור פניו שחום כמי ששופתו השמש במשך חצי שעה.

השד שניצל את ההודמנות

עוד הוסיף רבי אליהו הכהן וסיפר עובדא מעניינת סביב אותו אדם שהיה אליהו מתגלה אליו:

"ובימים החם יצא קול שגם לנערה אחת היה נראה אליה אליהו, וחלכתי אצלה לבדוק אם הוא אליהו או לא. ושאלתי לאות שיראה לה השבעה שמות הרשומים בחגורו, ולא הייתה בה כח. וגם הייתה אומרת סימנים אחרים בצורתו.

סוף דבר שנודע שהיה נראה לה שד והיה משים שמו אליהו כדי לבלבלה, וכיון ששאלו לו אם הוא אליהו הנביא שעלה לשמים, שתק וברח לו.

ומעם בואו לנערה עכשיו, משום שראה שאליהו בעיר הנראה לאיש החסיד, ושהיה אמת שהוא אליהו, חשב אולי לא יחקרו אחריו".

מלבד עצם הידיעה המפליאה כשלעצמה שהשד ניצל את עובדת גילוי אליהו הנביא כדי להשים את עצמו כאליהו, הרי שחשוב להבחין כי רבי אליהו הכהן השים את תיאוריו של אותו 'איש חסיד ישר ונאמן' כמבחן לאותה נערה, לבדוק האם אכן זה אליהו או לא.

היה לו בקבלה מהו המראה האמיתי

'יש' כמו דמיונות' התריע הרה"ק החידושי הרי"ם בפני המדמים בנפשם כי זכו לגילוי אליהו, ותיכף הוא מעיד על עצמו שהוא יודע להבחין בין תכלת לקלא אילן, וזאת לפי המקובל בידיו, סימן מובהק לדעת על גילוי אליהו, האם אכן זה אליהו או שאין זה אלא דמיון בעלמא: כשאלהו הנביא אכן בא - הרי שיחד עמו גם בא אלישע, ותיכף אחר הליכתם בא גיחזי משרת אלישע ושואל אודותם.

וכך הובא בספר 'מאיר עיני הגולה' (אות לט):

"סיפר נכדו הרה"ק זצ"ל מפילץ בשמו, שבענין גילוי אליהו יש כמה מיני בחינות ויש כמו דמיונות. ואמר רבינו זצ"ל שהוא ידע להבחין, כי היה לו בקבלה מהו המראה האמיתי של גילוי אליהו. ואמר שהסימן הוא אם ביחד עמו נראה גם

אלישע ותיכף אחר הליכתם מהבית בא גיחזי ושואל אם הם היו כאן. ואמר פ"ק זצ"ל כי זהו עונשו של גיחזי שמאז ועד עתה הולך לחפשם, ואינו מוצאם, כי תמיד הוא בא לחמקם שזה עתה כרגע הלכו ממנו".

והרי זה עולה בקנה אחד, עם מה שסיפר החידושי הרי"ם על 'רב אחד צדיק נסתר' שמשמשו ראה בכל יום 'שני אנשים זקנים מהודרים בהידור פנים מאוד' באים לבקרו, ולאחר הולכם - בא איש אחד ושואל אודותם. והרב סיבר את אוני המשמש כי הזקנים הם אליהו הנביא ואלישע, ואחריהם בא גיחזי לבקש מהם תיקון.

וכך הובאו הדברים בספר שיח שרפי קודש:

"סיפר הרב הגה"ק הרבי מגור זי"ע, שבימי רבינו הקדוש הרבי ר' אלימלך זצוק"ל זי"ע מליזענסק, היה רב אחד צדיק נסתר אב"ד בעיר קטנה אחת, וראה השמש שבכל יום ויום באים אל הרב שני אנשים זקנים מהודרים בהידור פנים מאוד. ואח"כ לאחר שהולכים ממנו בא יבוא עוד איש אחד ושואל על שני אנשים הזקנים הנ"ל אם היו עתה פה אצל הרב ולהיכן הלכו משם, וכאשר ראה השמש הדבר הנפלא הזה בכל יום ויום תמה מאוד והרהיב עוז כנפשו לשאול להרב אודות החזיון הזה. והרב שהיה צדיק תמים מאוד חשב שכמו שבאים אליו כמו כן באים לכל האנשים. לכן גם הוא השיב להשמש בתמהון למה לא ידעת הלא השני הזקנים הם אליהו ואלישע. והאיש האחרון הבא לישאל עליהם הוא גיחזי משרת אלישע. וזה עונשו שרודף תמיד אחריהם ואינו יכול להשיגם לראותם, כי רצונו לדרוש מהם טובה ותיקון אבל עדיין אינו ראוי לזה.

והשמש כשמעו הדברים האלה רעדה אחזתו מגדולת וקדושת הרב. ומחמת ההתפעלות לא היה ביכולתו להתאפק וסיפר אלה הדברים לאנשי העיר. ונעשה רעש והתרגשות בהעיר, כי לא ידעו עד היכן את גדול קדושת הרב שלהם. וכאשר נתוודע הרעש הזה להרב, אז לא ראה עוד השמש את החזיון הנפלא הזה. ושאל להרב: מה היום מיומי. והשיב הרב: כיון שנתוודע מהרעש שנעשה בהעיר, אז ראה יובח? שהצדיקים הנ"ל אינם באים רק אליו ביחוד. לכן בקש להם כיון שראיתי שאין אתם באים רק אלי ולא לאחרים, א"כ גם אני איני רוצה באתכם, עכדה"ק".

גיחזי - עם שלושת בניו

סיפור דומה לכך, אף הוא על אליהו הנביא ההולך עם אלישע, וגיחזי רץ אחריהם ללא הצלחה. אלא שבסיפור זה המסופר על בעל 'מגלה עמוקות' והב"ח, אנו שומעים כי אל גיחזי מצטרפים שלושת בניו, ופניהם שחורות כופת:

"וכך מספרים גם על בעל 'מגלה עמוקות' שהתגורר בקראקא בזמן שהב"ח כיהן פאר כרב העיר. פעם הלך הב"ח ברחוב וראה שני אנשים הולכים ופניהם מאירות כשמש בצהרים. אחריהם ראה עוד ארבעה אנשים, אחד מבוגר ושלושת האחרים צעירים

יותר. ופניהם של אלו היו שחורות כזפת. ארבעה אלו רצו אחרי שני האנשים, אבל הם לא הצליחו להשיגם. לאחר ששני האנשים בעלי הפנים הוזהרות כבר נעלמו מהעין, ניגש הב"ח לאנשים שחורי המראה, נתן להם שלום ושאל אותם מי הם, אבל הם סירבו לענות.

חזר הב"ח ואמר להם: אני כאן המרא-דאתרא ואם אני שואל - עליכם לענות לי. נתרצו הארבעה ואמרו: הרב צודק ועלינו לענות. אנחנו גיחוי ושלושת בניו... - ומי היו שני האנשים שרצתם אחריהם? שאל הב"ח. - הם אליהו הנביא ואלישע. אחד מהעונשים שלנו הוא, שאנחנו תמיד רצים אחרי אלישע, אבל איננו מסוגלים להשיג אותו. - ולאן הלכו עתה השניים? הוסיף הב"ח לשאול. - הם הלכו לבעל מגלה עמוקות! ענו.

הלך הב"ח למגלה עמוקות ואמר לו: יודע אני כי אליהו נמצא אצלך. תשאל אותו למה איננו בא אליי? שאל המגלה עמוקות, ואליהו ענה: כי לרב של עיר מוכרח שתהיה לו שמינית שבשמינית של גאווה - שאם לא כן, בעלי הכתים ירמסו אותו תחת רגליהם, אבל מכל מקום, אני אינני יכול לבוא אליו!...".

את סיפור זה העתקתי מאוצרו של הגאון רבי שלום שבדרון ז"ל אשר נלקט אל תוך הספר 'שאל אביך ויגדך' (ח"ב, ירושלים תשנ"ב, עמוד צח אות ב), ולא אדע את מקור הדברים. אציין כי בספר 'עלי ורדים' עמ"ס סוטה (להרבנים לוונשטיין וקרייזר, ב"ב תשס"ח. עמוד ע מדה"ס) נמצא סיפור זה בשינויים קלים, תוך ציון מקורו באופן הבא: "בדפוס הראשון של הב"ח על הטור מובא בהקדמה מעשה נורא...".

למותר לציין שאיזכור סיפור זה במהדורה הראשונה של פירוש הב"ח על הטור לא היה ולא נברא, ולו מפני ששלשה מתוך ארבעה חלקים מפירוש הב"ח על הטור כבר נדפסו בחיי רבינו הב"ח עצמו, וגם בחלק הרביעי אין דבר או חצי דבר מסיפור מופלא זה.

מה סיפר אליהו הנביא לבעל מגלה עמוקות?

אך סיפור זה כמובן אינו קשור לעצם העובדה כי אליהו הנביא היה אכן נגלה לבעל מגלה עמוקות, שהרי עדות חשובה על כך מצאנו חקוקה על מצבתו בזה הלשון:

"פה נטמן איש אלוקי קדוש מן הקדמונים, מגלה עמוקות רזין ומטמונים, הוא שאומרים עליו שדיבר איתו אליהו פנים אל פנים, הגאון אב"ד ור"מ מו"ה נתן נטע בן מו"ה שלמה שפירא זצ"ל".

מעניין לדעת שהגאון רבי חיד"א זצ"ל כותב ('שם הגדולים' במערכת הספר מגלה עמוקות): "ושמעתי שהיה לו מגיד למהר"ן הנוכח", אולם מתברר כאמור שלא היה זה מגיד בעלמא כי אם אליהו הנביא. ועוד יותר מכך, אנו גם יודעים על ידיעה נכבדה אותה העביר אליהו הנביא לבעל מגלה עמוקות מהנעשה בעולמות העליונים. וכך מספר בנו הגדול של המגלה עמוקות, הלוא הוא הגאון רבי שלמה שפירא ז"ל אב"ד סמאנוב, בתוך הקדמתו לספר אביו (רנ"ב אופנים על ואתחנן, קראקא שצ"ו):

"נתן" זמירות בלילה, קינה ויללה, על חורבן אריאל ועיר המהוללה, אשר חייתה לשריפת אש גלמודה ושכולה, בכה ויתחנן לה, נתן עליה בקולה, ושר בשירים בניגון שמננים שרפי עילא, בשלוש משמורת הלילה. כאשר אליו נגלה, פעם אחת איש לבוש אדרת שער כולה, והניד לו דברי אלה, כך וכך מקוננים פמליא של מעלה, ועין בעין ראה אותו נצב וקמה".

והחרה, החזיק אחריו הגאון רבי אפרים זלמן מרגליות ז"ל בהקדמתו לספר מגלה עמוקות על התורה:

"ובפלא" דלילה חוה קאי, מסתרים תבכה נפשו בכתי גוואי, הכי השתא גברא לתקוני בעי תיקון חצות, הלב קורא ע"מ לתקן עולם במלכות, והיה נהם בנהימה, יתן בקולו קול נעימה, ואז אשכחיה רבי נתן לאלהיו דקאי קמיה לבוש אדרת, וגילה לו רז שמלאכי השרת משתמשים בו בניגון חלזה, והשיר הזה יהיה להם כליל, מר יבכיון על חורבן אריאל"

הדור אתם ראו מעשה תקפו וגבורתו של המגלה עמוקות שאלהיו הנביא נגלה אליו וגילה לו רזין דרזין ממפעלות מלאכי עליון. אולם לעצם העובדה עם בעל הב"ח לא מצאתי כל בסיס.

אלהיו הנביא - גברא קפדנא

שוב מצאתי עובדא נוספת אף היא עם אלהיו הנביא ובעל 'מגלה עמוקות', אלא שהפעם מדובר בכוחות הטומאה אשר התחזו לאלהיו הנביא, ומתוך מעשה זה יכולים אנו ללמוד סימן זיהוי נוסף לידע האמנם אלהיו הנביא הוא הבא לקראתו.

וכך מספר החסיד ר"י שו"ב, ממה ששמע 'מר' דוב נכד הרב מברדיטשוב, בספרו 'כתבי ר"י שו"ב' (מערכת הט"ז ודורו, עמוד קלו אות יא):

"הרב בעל מגלה עמוקות, פעם אחת היה נתפרסם מאוד בשמים. אמר הס"מ: יתנו לי רשות ואנסנו בעצמי אך באופן שלא יגלו לו מן השמים מי אני, והבטיחו לו. אך ראה שאין לו דרך איך להחמיאו. והתחפש ובא ליו והתראה בדמות אלהיו שנתגלה אליו. ואמר לו, שרוצה ללמוד עמו, וממילא בהמשך הזמן יעלה במצודתו. אמר לו: טוב, אך אתיישב בעצמי ותבוא אלי למחר. בלילה שאל בשמים, בעת שנשמתו עלתה אם ילמוד עם האיש הזה, ולא ענו לו, מטעם הכטחה הנ"ל. ובא אליו ביום המחרת. ואמר לו: אתיישב עוד. בלילה הב' שאל גם כן ולא ענו לו. וכשבא למחר, אמר לו עוד הפעם: תבוא למחר. ושאל עוד ולא ענו אותו. וכשבא למחר, אמר לו: הנראה שאין אתה אלהיו ולא אלמוד אתך, כי זה שני פעמים שלא הכטחתי אותך ובאת בפעם השלישית. ואלהיו ז"ל הוא קפדן, כמאמר הש"ס (סנהדרין ק"ג ב) 'הא קפיד מר'. אילו היית אלהיו - לא היית בא בפעם השלישית".

דקי אומר: אלהיו הנביא נוהג בקפדנות עם אותם שהוא נגלה אליהם, ואם משלחים אותו וחוזר שוב ושוב, הרי זה ראייה מוכחת כי לא מדובר באלהיו הנביא.

אני אליהו

סימן שונה לחלוטין לזיהוי אליהו הנביא, המקובל כפי הנראה מרכינו היהודי הקדוש, הוא שאליהו הנביא בעצמו אומר בפה מלא 'אני אליהו'. לפי כלל זה, המתחזים לאליהו הנביא אינם משקרים במצח נחושה לומר על עצמם 'אני אליהו', ומששומעים את אליהו הנביא מעיד על עצמו 'אשר יאמר כי הוא זה', ודאי אכן זה הוא.

ע"י סימן זה מספר רבי נתן נטע הכהן מקאלביעל ז"ל, בהוספות שהכניס אל תוך מהדורתו לספר 'צדור החיים' (לרבי חיים ליכרונן, בילגורייא תרע"ג. מערכת א אות ה):

"פעם אחת על ידי מעשה שאלתי את כבוד מחותני הרב הקדוש רבי מאיר שלום זצוקלה"ה מקאלשין נכד מחו"ז הגה"ק היהודי זצוקלה"ה זי"ע, אם רואין את אליהו הנביא ז"ל בחלום - מהיכן יודעין אם הוא חלום אמת או אולי הוא דמיון בעלמא.

והשיב לי בפה קדשו בזה הלשון: אנו מקובלין מאבותינו, אם שומעין שאומר 'אני אליהו' הרי זה חלום אמיתי, עב"ל הקדוש".

אגב, יעוין שם שהביא בשם הרה"ק רבי שלום מבעלזא זצ"ל, שהזכיר לראות את הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק זי"ע בחלום הרי זה נחשב כאילו רואה את אליהו הנביא.

מעשה בשד יהודי ששמו אליהו

אפס כי למענת המקובל רבי יהודה פתייה זצ"ל כבר היה מעשה ב'שד יהודי ששמו אליהו' שהיה משים את עצמו כאילו הוא אליהו הנביא, ואף היה אומר על עצמו 'אני אליהו'. וכך מספר הרב המקובל הנ"ל בספרו 'מנחת יהודה' (פרשת מקץ. במהדורת ירושלים תשט"ז הוא בעמוד לג):

בשנת התרע"א בחודש תמוז אחר תפלת מנחת שבת הביאו לפני ילד אחד בן י"א שנה מ"מ שהיה אומר שהוא מדבר עם אליהו הנביא פה אל פה ומראה ולא בחידות, וכל זמן שירצה לדבר עמו הוא קורא אותו ותכף הוא בא, רק שיהיה במקום מיוחד בפני עצמו ואין אדם אחר עומד אצלו. אמרתי לו: הכנס לחדר זה ושאל אותי האם באמת אתה אליהו הנביא, וכן עשה. והשיב לו: הן, באמת אני אליהו, ולמה מסתפק יהודה בזה (עלי אני הכותב הוא אומר).

אמרתי לילד אין זה כי אם שד יהודי ששמו אליהו, ואינו אליהו הנביא, ואתה ניוזק משדין יהודאין. בא ואתפלל על ראשך תפלת הנזקין, ועל ידי כך יברח לו אליהו מעליך. אמר לי הילד: בודאי הוא אליהו הנביא, ואתה עשה כל מה שאתה יכול לעשות, ונראה דבר מי יקום.

ואחר שהתפללתי עליו שנים וג' פעמים הלך הילד לחדר לגסות אם יבוא אליהו והנה אליהו תכף בא כמנהגו הראשון. ואני הייתי תמה על דבר זה, ולקחתי את הילד והלכתי אצל חכם רבי שמעון אהרן אגסי ז"ל שהיה עדיין בחיים, כדי לבדוק.

ואחר שבדק אותו אמר כי זה הוא אליהו הנביא, ואינו שר. ואני הייתי חולק עליו ואמרתי לו שהוא שר. והסכמנו לילך כולנו אחר תפלת מוצאי שבת אצל ח"ר יעקב בן ח"ר יוסף חיים ז"ל כדי לבדוק אותו. ואחר שבדק אותו בכמה דברים גם הוא אמר בודאי כי זה אליהו הנביא ז"ל בלא ספק. ואני הייתי חולק על שניהם ודוחה דבריהם. ובקשתי מהם לתת לי רשות לבדוק פעם אחרת. אמרתי לילד: לך אמר לאליהו, שיתרגם לך פסוק הנזכר בירמיה'....".

לְנוֹכַח עדות זו של המקובל רבי יהודה פתייה זצ"ל נראה לי לשער שהקבלה שהייתה להגה"ק מקאלאשין זצ"ל על סימן הזיהוי של אליהו הנביא אינה כשהוא אומר 'אני אליהו', כי שמא הוא אליהו אחר, אלא הכוונה היא שהוא אומר 'אני אליהו הנביא', ואכן במעשה זו לא שמענו שאמר במפורש 'אני אליהו הנביא'.

וּסִימוּכֵינִי לדבריי מצאתי בסיפור מופלא אחר אותו סיפר רבי אליהו הכהן האיתמרי זצ"ל, סמוך לדבריו שהובאו לעיל:

"וְלִי המחבר מעשה שהיה כך היה שבא לפני איש לגלות לי סוד בסתרי סתרים, ואמר שהיה בכל לילה ולילה נראה לו מלאך אחד בעל כנפים, יפה עינים וטוב רואי, והיה מגלה לו עתידות. ושאל ממנו מי הוא. ואמר סתם 'אני גבריאל'. ופעמים היה בא בשלושה בני אדם יפים ובעלי קומה, והיו אומרים שהם 'אברהם יצחק ויעקב'.

וְאָמַר לי האיש הלזה: מכיר אני בעצמי שאיני כדאי והגון לדברים הללו, לכן מתיירא אני שמא לא יהיו שדים. ואע"פ שמדריכים אותי בדרך טובה, איני יודע אם מרה תהיה באחרונה, כי כן דרכם לפתות בדרך ישרה כדי להכשילו בסופו. והשכתי לו: ימים ידברו, ובהמשך הימים יגלו עצמם מתוך דבריהם.

וְאַחֲרָיִם כמו חודש ימים חזר האיש בפני וסיפר לי דברים שדברו לו והיו נוגעים לסכנה. אז הבנתי באמיתות שהם שדים. והשם האיר עיני שמה שאמרו לו 'אנו אברהם יצחק ויעקב' הוא מודעא שעושים, שבוחרים מביניהם אנשים משמות הללו, ובאים ומראים עצמן לאדם ואומרים: כך שמנו. ואינן משקרים, כי כפי האמת שמם כשם האבות, כי יש שדים יאודים כדאיתא בספר הזוהר.

וְהִזְהַרְתִּי לאיש הלזה: כשהזוירים אצלך שאל מהם על שמותם, וכשאוברים 'אנו אברהם יצחק ויעקב' אמור להם 'אתם אבות העולם או שמותיכם כן?' וכן עשה. וכששמעו בן ברחו להם".

סִיפּוּר זה מתארך עוד ועוד, עיין שם, ולא הבאנו אותו כאן כי אם ללמדנו שאף אם אליהו אומר 'אני אליהו' עדיין אין זה ראיה כי הוא אליהו הנביא, שהרי יכול להיות ששמו אליהו, וכפי המעשים שהזכרנו זה עתה. ולכן ברור שראיית הגה"ק מקאלאשין היינו שהוא אומר 'אני אליהו הנביא', ואת זה אין חשודים שיאמרו אחרים שאינם אליהו הנביא.

אליהו הנביא אינו בעצבות

סימן זיהוי נוסף, בשמו של אחד מחסידיו קמאי, רבי שלמה מדוורט ז"ל, נמסר מפי השמועה:

רבי שלמה סיפר כי פעם אחת, בעת שישב ולמד בבית החסידים בלילה, ראה פתאום מי שהוא יושב על ידו. הוא נבהל מאד, כיבה את הנר והלך לישון. שאלוהו החסידים: איך לא יראת לעשות כן, שמא היה זה אליהו הנביא זכור לטוב? - לא! - השיבם רבי שלמה - אליהו הנביא הוא בשמחה, ואת זה ראיתי כי הוא שרוי בעצבות. ומה הבנתי שהוא מסיטרא אחרא, רחמנא לצלן.

בהקשר לכך שאין אליהו הנביא שרוי בעצבות, ראוי להסמיק את דברי הרה"ק רבי יצחק מנסכיז, כמו שהובאו בספר 'זכרון טוב' (פיעטרקוב תרנ"ב. ח"ב אות י', עמוד

30 מדה"ס)

"עוד סיפר הנ"ל, שאמר לו מרן זצוקלה"ה, שאליהו ז"ל אינו יכול לסבול את בעל עצבות. וסיים שבכל שמחה שאדם שמח מן מצוה, יכול כל אדם שיהיה לו בחינת גילוי אליהו זכור לטוב".

ויש גם להשוות למסופר במסכת תענית (כ א) שאליהו הנביא הראה לרבי ברוקא חוואה בשוקא דבי לפט על שני אנשים שהם בני העולם הבא, לפי ש'אינשי בדוחי אנן, מברחינן עציבי'.

אליהו הנביא במוצאי שבת

ולפי סימן זה חשבתי ליתן טעם לשבח במנהגם של ישראל להזכיר את אליהו הנביא במוצאי שבת, כפי שכבר כתבו כן רבותינו הטור והשו"ע (הלכות שבת, סימן צהר) שרגילין להזכיר את שמו של אליהו במוצאי שבת, ובספרי הראשונים והאחרונים נתנו בזה טעמים שונים.

וסבורני כי לפי דברי חז"ל הנודעים (ביצה טז א) כי במוצאי שבת הוא זמן של 'ווי אברה נפש' ועת צער על סילוקה של הנשמה היתירה, הרי שמוזכרים את שמו של אליהו הנביא, שהוא עצמו שרוי בשמחה ו'אינו יכול לסבול את בעל עצבות', כסגולה לבוא לידי שמחה.

ומציאתי בספר ערוך השולחן שכתב כי על ידי תקוות הגאולה שיש בשמו של אליהו מפיגים את צער אפוקי שבתא, וכלשונו (שם):

"ונהגו להזכיר אליהו הנביא במוצאי שבת ובפיוטים הבנויים על הזכרת שמו ומתפללים שבמהרה יבא אלינו עם משיח בן דוד ועל כי אין אליהו בא לא בערבי שבתות ולא בערבי יום טוב [עירובין מ"ג]. וגם בשבת יש ספק אם יבא מפני התחומין [שם] ולכן באפוקי שבתא יש לנו לקוות ולהתפלל שיבא וגם מפני שיום שבת הוא מעין העוה"ב כולו שמחה ולמו"ש חזרת העצבות ולכן אנו מפיגים בתקוות הגאולה".

אולם לדידן, עצם עניינו של אליהו הנביא יש בו סגולה לבוא לידי שמחה, ומשום כך הוזכרו במוצאי שבת, כדי שכוחו יתגבר על העצבות.

והחזיר לו שלום - עליכם!

אם אליהו הנביא גם בחר לקבל ממכם שלום ולהחזיר לכם שלום - הרי שבסגנון עניית השלום על ידו, מצוי סימן נוסף אותו אמר הרה"ק רבי ישכר דוב מבעלזא: דרך העולם שהמברך אומר: שלום עליכם, והמתברך עונה: עליכם השלום, ואילו אליהו הנביא אינו עונה כך אלא אף הוא משיב: שלום עליכם!

וכך מספר רבי ישראל קלפהולץ בספרו 'אדמו"רי בעלז' (ח"ג עמוד קלב)

"במוצאי ש"ק עשה מרן סעודת מלווה מלכה לכבודו של הרבי מפודיסוב שבא לשבות בבעלז. בזמן הסעודה אמר מרן: בזמן 'אליהו הנביא' נאמר 'אשרי מי שראה פניו בחלום - אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום' ונשאלת השאלה: מנין יודע האיש שהדמות שנראתה לו בחלום היא דמותו של אליהו, הלא הוא אינו מכיר? אולי הטעה אותו החלום והיתל בו?

ותירץ מרן: מקובל להקדים פני אורח במלים 'שלום עליכם' והוא משיב 'עליכם שלום'. ובעצם, מדוע אין האורח משיב באותן מלים 'שלום עליכם'? אלא כידוע שלום הוא שמו של הקב"ה ואם ישיב האורח גם הוא במלים 'שלום עליכם' יש חשש שאם ח"ו ימות אחרי שהוציא מפיו את המלה 'שלום' נמצא מוציא שם שמים לבטלה, מה שאין כן כמי שמקדם את פני האורח, שאצלו לא קיים החשש שמא ימות ח"ו אחרי שיאמר המלה 'שלום' דאיתא 'כל המקדים שלום לחברו מאריכים לו ימיו ושנותיו', הני מילי בבשר ודם אבל אליהו הנביא, שהוא חי וקיים, יכול גם להשיב 'שלום עליכם' כיון שאצלו אינו קיים החשש שמא ימות.

וזה פירוש הזמר 'אשרי מי שראה פניו בחלום', ואיך אפשר לדעת שזה היה אליהו הנביא? בא ההמשך 'אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום' היינו שגם הוא השיב "שלום עליכם", ומכך כבר אפשר להסיק שזה היה אליהו, כי בשר ודם צריך להשיב 'עליכם שלום'."

וכן הביא בספר 'לקוטי אמרים טהורים - מהרי"ד' (בסוף חלק ב), עיין שם. דא עקא, שכל יסודות מאמר זה אינם נהירים כלל וכלל, וכפי שכבר האריכו בזה רבים וטובים, ולא נביא כאן כי אם את שורש הדברים.

יסוד זה שהמשיב שלום אין לו לומר 'שלום עליכם' מחמת שחיישינן שמא ימות, ואילו המקדים שלום יכול לומר 'שלום עליכם' לפי שמאריכין לו ימיו ושנותיו, מקור הדברים הללו הוא בספרא דבי רב של הגאון רבי יעקב אורנשטיין ז"ל בעל 'ישועות יעקב' (י"ד קמח ס"א) אשר הביא כן בשם חז"ל, אלא שלפנינו ליתא, וכדלהלן.

כי הנה בגמרא (נדרים י ב) איתא שלא יאמר אדם כי אם 'קרבן לה' ולא להיפך, כדי שלא יוציא שם שמים לבטלה. אולם מפשטות דברי הגמרא והבנת רבותינו הראשונים אין

הכוונה כלל שחוששים שמא ימות (כפי שאכן מסתבר שאין חוששים לזמן מועט שכזה) אלא שחוששים שמא יפשע ולא ישלים דבריו. מה גם שכל עניין הוצאת שם שמים לבטלה, אינו שייך כלל אצל 'שלום', הגם שהוא משמותיו של הקב"ה (וכבר העיר בזה בספר הנכבד 'שלום רב' פ"ב הערה לג, ויעו"ש עוד בהרחבה). גם מה שהביא כי המקדים שלום מאריכין לו ימיו ושנותיו, לא נמצא כדבר הזה בספרי חז"ל הידועים לנו.

ואם כי רבים מספרי הדרוש הביאו רעיון זה בכמה אנפי, אמנם למעשה אין ידוע מקורותיו בדברי חז"ל, וצריך עיון בזה.

מאמירת ה'שלום' עצמו

וראה זה חדש אשר מצאתי רעיון זה בסגנון אחר, שהראיה על היותו אליהו הנביא היא אינה מכך שמושיב 'שלום עליכם' ולא 'עליכם שלום', אלא שמעצם אמירתו לתיבת 'שלום' (בין בשאילת שלום ובין בהחזרת שלום) הרי זה ראיה כי הוא אליהו הנביא, כיון שהשדים אינם מוציאים שם שמים לבטלה, והרי שלום אף הוא משמותיו של הקב"ה.

וכך הובא בשמו של הגה"ק רבי דוד מדינוב זצ"ל, בספרו צמח דוד (לקוטי אמרים שבת, מה ב מדה"ס):

"**אשרי** מי שראה פניו בחלום, אשרי מי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום. נראה דסיפא קאי ארישא, ולא תרי מילי נינהו אלא חדא מילתא היא, שבחלום נתן לו שלום והחזיר לו שלום. כי בלא התחזרות שלום, מנא ידע בחלום שהוא באמת אליהו, דילמא שד הוא, שהרי אמרו רז"ל בברכות (נה ב) שיש חלום על ידי שד. אמנם בחזרות שלום, אז בודאי אינו שד, כדאמרינן במגילה (ג א) גמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה, ושלום נמי שמו של הקב"ה הוא".

הרי כי עצם אמירת השלום הרי זה ראיה כי באליהו הנביא עסקינן (וכאמור, ראיה זו הוא בין בהקדמת שלום ובין בהחזרת השלום - כי מעם אחד עולה לכאן ולכאן). אמנם יש להעיר, כי מהיכי תיתי יהיה אסור לשדים לומר שלום, ומה מעם זה נחשב אצלם כהוצאה לבטלה. וכמוכן שגם כאן עדיין יש להעיר כדלעיל מעצם הנחת היסוד לפיה אסור לומר 'שלום' לבטלה (ראה בספר 'שלום רב' הנזכר לעיל, ועוד לו שם בפרק לח הערה ח).

שדים - בצורת הצדיק

אגב, הגה"ק ר"ד מדינוב ממשיך ומגלה כאן סימן לידע בכללות על חלום, אם אמת הוא או שבא חלילה על ידי שד, וכך הוא שאמר:

"**ואמר** עוד, שאם אדם רואה בחלום צורת צדיק הניכר לו, זה חלום אמת ואינו על ידי שד, שאין בבוחם לדמות עצמם לצורת צדיק".

שוב ראיתי שמביאים כן גם בשמו של הגה"ק רבי יחזקאל שרגא משינאווא זצ"ל, וכך הובא בספר 'בישישים חכמה' (עמוד רמד):

"הרה"ק רבי משה מדרבני בדרמן מלעלוב זצ"ל אמר לי ששמע מהרה"ק רבי חנה מקאלושיין זצ"ל בשם זקינו הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא זי"ע אם רואים צדיק בחלום סימן שזה חלום אמת כי החיצונים לא יוכלו להתעטף בצורת הצדיק".

ולעצם העניין ראה גם לרבי אליהו הכהן האיתמרי, בספרו מנחת אליהו ממנו ציטטנו לעיל, שעיקר דבריו שם באים סביב השאלה האם רוחות או שדים יכולים להראות עצמם כצורת הצדיקים, והרי הוא קובע בשפה ברורה כי הדבר לא ייתכן כלל, ואף הביא כמה וכמה ראיות לדבריו.

אותיות הא"ב על מצחו

אם עד כה דברנו על זיהוי של אליהו הנביא, יש לנו לידע כי סוגיא דומה קיימת גם בזיהוי של מגיד, כיצד לדעת אם המגיד בא מצד הקדושה או חלילה מצד הטומאה.

ונאמנו דברי רבינו חיים ויטאל ז"ל בספרו 'שערי קדושה' (ח"ג שער ה) הכותב על כך סימן ברור ומוחלט, והוא תוכן דברי אותו מגיד, אם הם מדברים במלים וכו' או שהם מדברי תורה. וכך כתב:

"וכאשר תחול עליו [הרוח] צריך שיבחין אולי עדין איננו זך ונקי, והרוח הזה הוא סטרא אחרא, או על הפחות תערובות רע בטוב, ומעשה בן עזאי וכן זומא (חגיגה יד ב) בעלותם לפרד"ס יוכיח, וזה יבחן על ידי מה שנגלה אליו, אם כל דבריו אמת או שקר ואמת מעורבין או אם דבריו בדברים במלים של הבלי העולם הזה, או בדברים שאינן על פי התורה וכיוצא בזה, כי אז צריך לדחותו מעליו".

במאמרינו זה לא נאריך בעניין זה הראוי למאמר העומד בפני עצמו, וראה בהמשך דברי רבי אליהו הכהן שהבאנו לעיל, ומשם תקחנו. רק זאת נציין שבפתח 'ספר המידות' להרה"ק רבי נחמן מברעסלב זצ"ל מקדים מעתיק הספר ומאריך לספר כיצד השתלשל פרסומו של הספר, כשאגב זה הוא מביא סימן מופלא לידע אם המגיד הוא מצד הקדושה או לא:

"אמר המעתיק שמעתי איך נתגלגל הדבר שזכינו ברחמיו הגדולים שנמסר לנו הספר הקדוש הוא ספר המדות הזה מרבינו ז"ל כי נתגלגל הזכות הזה על ידי זכאי הוא הרב ר' דוב חיי'לים ז"ל ובאמת היה איש זכאי... ופעם אחת סיפר הרב ר' דוב הנ"ל לפני רבינו ז"ל מעשה מראש ישיבה אחד שהשיא את בתו לבחור אחד מהישיבה, שהיה למדן מופלג ועסק יום ולילה בתורה, ובלילה היה לומד בבית המדרש. והתחיל לבוא אליו מגיד מן השמים והיה לומד עמו בכל לילה. אך זה המגיד היה מן הסטרא אחרא ולא מן הקדושה (כי מסתמא נכשל באיזה דבר אשר על ידי זה היה כח להסטרא אחרא להתאחו בו), והאברך הזה לא גילה זאת לשום אדם, ולא ידע שהמגיד הוא מן הסטרא אחרא.

פעם אחת התחיל המגיד הנ"ל לפתות אותו (לדבר עבירה, ויוודע הדבר לחותנו)... ויקרא תיכף לחתנו ויאמר אליו: תדע שזה המגיד הוא מן הסטרא אחרא. והסימן

הוא כי אצל מגיד דקדושה נרשמים כל א"ב על מצחו, והאותיות של שם הוי"ה ב"ה מאירים על מצחו. ואצל מגיד מן הסטרא אחרא נרשמים גם כן אותיות הא"ב על מצחו, אך האותיות של שם הוי"ה אינם מאירים. וכשיבא אליך המגיד ותראה כי האותיות של שם הוי"ה ב"ה אינם מאירים על מצחו, תדע שהוא מן הסטרא אחרא. ותזהר מאד להשמר ממנו. ובטח ירצה להזיקך. על כן אני מוסר לך שמות וקמיעות, ואז לא יוכל להזיקך. ויהי בלילה בא אליו המגיד והאברך כשראה שאין מאירים אצלו אותיות של שם הוי"ה ברוך הוא, ידע שהוא מן הסטרא אחרא, ועשה ככל אשר צוה עליו חותנו, וניצול ממנו.

ואדמו"ר זצ"ל כששמע המעשה הזאת נתלהב מאד, ויאמר להר"ר דוב הנ"ל: אבל אצלנו ברוך השם מאירים כל אותיות הא"ב. ותיכף מסר אז לאנשיו להעתיק ספר הא"ב שלו.

אמור מעתה: למרות שנראה כי הזוכים לגילוי אליהו, בהקיץ או בחלום, מודעים לכך שאלהו הנביא הוא העומד לקראתם. מכל מקום אין זה נחלת הכל, ולפיכך גדולי הדורות היו נותנים בהם סימנים, להכיר ולדעת נכוחה על גילוי אליהו הנביא אם אמת הוא, זה אומר בכה וזה אומר בכה, והמה מורשה בידינו כפי שהעתיקנו את מה שמצאנו בזה.

